

ДУШАН МИЛИЈИЋ

НАМЕРЕЊА ПЕСНИКА БЕСМРТНА

Тумачење једног стиха *Луче микрокозма*

САЖЕТАК: Стих који је у првом издању пева *Луча микрокозма* одштампан у облику „Сва, безсмртна! виде намђрення” имао је више тумачења и притом је углавном унутар коментара остављана могућност за неколико значења, без дефинитивног одређивања самог коментатора. Недоумици појединих коментатора доприносило је и то што би заступање било ког од понуђених значења подразумевало да се првобитни интерпункцијски знаци изостављају или да се поједине речи коригују под претпоставком да су у првом издању погрешно одштампане. У овом тексту трага се за могућношћу да се значење стиха усагласи интерпункцијским знацима употребљеним у првом издању, а да се притом задрже изворни облици речи.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Петар II Петровић Његош, *Луча микрокозма*, Слободан Томовић, Вуко Павићевић, Радмило Маројевић, Божидар Ковачевић, Владан Недић

Кад се прочитају стихови *Горској вијенца*:

Што је човјек, а мора бит човјек!
Тварца једна, те је земља вара,
а за њега, види, није земља¹

¹ Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, *Луча микрокозма* (текст *Горској вијенца* приредили за штампу Радосав Бошковић и Видо Латковић, белешке и објашњења написао Видо Латковић; текст *Луче микрокозма* приредили за штампу Никола Банашевић и Радосав Бошковић, белешку написао Никола Банашевић, објашњења написао Вуко Павићевић), Просвета – Обод, Београд – Цетиње 1979, 109.

– не би било необично ако се у први мах помисли како је наведени одломак преузет из претходно објављеног Његошевог пева, из *Луче микрокозма*, и то из њене уводне песме, у чијем наслову стоји „Посвећено г. С. Милутиновићу (*На Цетињу 1. маја 1845*)”, јер идеја изражена у цитираним стиховима уопштено је карактеристична за оду коју је Његош посветио свом учитељу Симу Милутиновићу Сарајлији, коме је и послао рукопис *Луче микрокозма* са Цетиња у Београд, где ће спев бити одштампан управо под Милутиновићевим надзором, а свакако и у Милутиновићевој редакцији.

Али у наведеним стиховима *Горској вијенца* малтене је сажета и основна тема *Луче*, због чега Слободан Томовић напомиње како је последњи, трећи стих тог одломка „најближа додирна тачка *Горској вијенца* с централном идејом спјева *Луча микрокозма*, по којој је човјек на Земљу дошао из вишег свијета”, али пошто се човек „нејасно ’сјећа’ преегзистенције и свога поријекла”, то само „повећава његову душевну патњу”.²

И премда је *Луча микрокозма* веома комплексно дело, са многим метафизичким и метафоричним питањима и одговорима чија би детаљна објашњења изискивала простор већи и од обима текста пева, може се радња свести на путовање човекове – или, конкретније, песникове – душе у виши свет, малтене до самог Божијег престола, при чему *анђео хранииџел* помаже души да сагледа небеса кроз која је прошла и да, најзад, спозна прави разлог давног пада човековог претка (библијског Адама) са небеса на земљу.

Овакав кратак и упрошћен опис неопходан је како би се лакше дошло до прецизног значења 201. стиха првог певања *Луче*, који је 401. по реду кад се уброје и стихови посвете, а који је у већини издања пева одштампан на следећи начин:

Сва бесмртна виде намјерења,³

дакле, са великим почетним словом прве речи (јер то је и почетак нове реченице и почетак нове строфе), затим без било каквог интерпункцијског знака између самих речи, а са запетом иза последње речи.

Примењена интерпункција подразумевала би да је облик *бесмртна* номинатив множине поимениченог придева средњег рода

² Слободан Томовић, *Коменџари (Лажни цар Шћејан Мали, Луча микрокозма, Горски вијенац)*, Књижевна заједница „Култура” – Народни музеј Црне Горе – Издавачка заједница „Вељко Влаховић”, Београд – Цетиње 1990, 449.

³ Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац, Луча микрокозма*, 150; Слободан Томовић, *Коменџари*, 177; Петар II Петровић Његош, *Луча микрокозма* (приредили Александар Младеновић и Мирон Флашар), Обод, Цетиње 1996, 126.

и да су њиме обухваћена бесмртна бића, међу којима је и сâм анђео – тачније, да су обухваћена *сва бесмртна* бића, ако се заменички облик *сва* протумачи као одредба поимениченог придева *бесмртна*, односно као номинатив множине средњег рода придевске заменице за свако лице, док би глаголски облик *виде* (у значењу *схватају*, *спознају*), био треће лице множине презента глагола *видети*, а *намјерења* акузатив множине именице средњег рода – што доводи до коначног значења *сва бесмртна (бића) виде намјерења*.

Притом је сасвим јасно да је поименичени придев *бесмртна* у оваквој реченици субјекат, док је именица *намјерења* објекат, јер би апсурдно изгледало да *намјерења* буду субјекат и да она *виде* (спознају) анђела и остала *бесмртна* бића, а такође би испало апсурдно и кад би се речи *сва* и *бесмртна* протумачиле као одредбе именице *намјерења*, јер никако се не би могло рећи да *сва бесмртна намјерења* било шта *виде* (спознају). Могла би, истина, придевска заменица *сва* бити одредба именице *намјерења* ако би сама именица вршила функцију објекта у реченици, јер би стих тада значио да *бесмртна* бића (при чему је неважно да ли су убројена *сва* таква бића) спознају и разумеју *сва намјерења*.

Мора се, међутим, утврдити на чија је *намјерења* песник мислио, па се стога треба сетити да је Вуко Павићевић у свом коментару *Луче* напоменуо како „реч *намјерење* Његош у свим осталим случајевима употребљава у значењу намере, замисли” и да је зато „најлогичније прихватити да та реч има и на овоме месту исто значење”.⁴

Ипак, да би се дошло до тачног тумачења и да би се јасно сагледало кога је и на који начин песник нарочито желео да уброји у бесмртне појмове, мора се навести и 402. стих, који са 401. стихом чини семантичку целину:

Сва бесмртна виде намјерења,
тражиш узрок твога паденија.⁵

Ако је анђео најпре истакао како бесмртна бића виде (сагледавају, препознају) намере које има песникова душа, онда је у наредном стиху конкретним речима доказао како су бесмртна бића (а међу њима и он сâм) заиста схватила шта душа намерава да сазна. А било да се придевска заменица *сва* протумачи као одредба поимениченог придева *бесмртна*, било као одредба именице *намјерења*, значење целог стиха готово да се не мења (*сва бесмртна*

⁴ Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, *Луча микрокозма*, 354.

⁵ Исто, 150.

бића сїознају *цїїа дуца* намерава, *бесмрїна* бића сїознају све *цїїо дуца* намерава), али запажа се да је у оба случаја боље ако се иза последње речи 401. стиха, уместо запете, ставе две тачке (јер се у 402. стиху објашњава оно што је у претходном стиху уопштено речено), као што је у својој редакцији *Луче* поступио Милан Решетар:

Сва бесмртна виде намјерења:
Тражиш узрок твога паденија.⁶

Али постоји један проблем, а то је што се овако одштампан 401. стих *Луче* битно разликује од истог стиха одштампаног у првом издању спева, и то се не разликује само на ортографском плану, што се ионако подразумева (јер је прво издање одштампано *ћред-вуковском* ћирилицом, која се приликом приређивања нових издања мора преносити на *вуковски* правопис), него се разликује и на интерпункцијском плану:

Сва, безсмртна! виде намђрєня,⁷

Примећује се да је 401. стих у првом издању *Луче* одштампан са запетом испред и са узвичником иза друге речи, што упућује на то да је придевски облик *бесмрїна* заправо вокатив, док би заменички облик у множини *сва*, пошто стоји испред запете којом је одвојен од придева *бесмрїна*, могао једино да се протумачи као одредба именице *намјерења*, а пошто наведене речи изговара аиђео обраћајући се песниковој души, вокатив *бесмрїна* морао би да значи *бесмрїна дуцо*, што је иначе у складу са једним од основних схватања изражених у *Лучи* – да је и човекова душа сама по себи бесмртна.

Ако се, дакле, облик *бесмрїна* схвати као вокатив једине поимениченог придева женског рода, долази се до следећег тумачења целог стиха: *бесмрїна (дуцо), виде (видела си) сва намјерења* – тачније, аиђео каже души како је успела да види све оно што је била намерила да види. А пошто у првом издању стоји на крају стиха запета, могао би се замислити везник *їа* испред прве речи наредног стиха и онда би стихови 401–402, заједно узети, значили да аиђео каже песниковој души како је видела оно што је намера-

⁶ Петар Петровић Његош, *Луча микрокозма* (приредио за штампу М. Решетар), Српска књижевна задруга, Београд 1923 (у Решетаревој редакцији стоји велико почетно слово на почетку сваког стиха, као што је и у првом издању спева, али су овакву праксу доцнији приређивачи напустили).

⁷ Петар Петровић Његош, *Луча микрокозма* (фототипско издање са оригинала из 1845. године са коментаром Слободана Томовића), Обод, Цетиње 1981, 18.

вала да види и спозна, па да она сада, након што је све то видела, жели да сазна разлог свог давног пада са небеса на земљу.

Ипак, остаје и могућност да *намјерења* која је душа видела заправо нису њена, него да је она видела Божија *намјерења*, све Божије намере, све Божије замисли, јер и небеса су продукт давнашње Божије замисли, али је и путовање душе кроз небеса плод Божије воље, па након што је душа видела Божије намере, односно након што је Божијом вољом прошла тим путем, жели да сазна узрок свог пада. А поред тога, може се помислити да су *намјерења* заправо анђелова, односно да анђеолова говори о својим намерама – које су му иначе пошле за руком – да душу проведе кроз небеса, па би стихови у том случају значили: *бесмртна душа, видела си све моје намере (све што сам био намерио да ти покажем), а сада изражи узрок свој пада*.

Али и приликом оваквих тумачења искрсава један проблем, а то је глаголски облик *виде*, који се мора разумети као друго лице јединине аориста и који самим тим ствара забуну зато што се претпоставља да би Његош написао „видѣ”, што би се читало као *видје*, па се екавизам у датом случају може протумачити једино као штампарска грешка, али се и то мора узети са резервом зато што Његошев рукопис *Луче* није сачуван, па се и не може знати шта је песник заиста написао (а притом се на основу појединих рукописа других Његошевих дела зна да је песник користио и екавизме, мада веома ретко).

Кад би се, најзад, узело да су запета испред и узвичник иза речи „бесмртна” одштампани грешком, као и да „виде” стоји уместо исправног „видѣ”, онда би се наведени придевски облик протумачио као субјекат у значењу *бесмртна душа*, па би искрела још три могућа значења целог стиха: *бесмртна душа виде (видела је) све своје намере, бесмртна душа виде (видела је) све анђелове намере, бесмртна душа виде (видела је) све Божије намере*. Ипак, и оваква тумачења подлежу сумњи самим тим што подразумевају да су у 401. стиху начињене најмање три грешке, али и стога што би нелогично звучало да се анђеолова обраћа песниковој души говорећи о њој најпре у трећем лицу, а потом (у наредном стиху) у другом лицу.

Чињеница да се заступање било ког од досад наведених значења мора поткрепити претпоставком да је у првом издању *Луче* начињена барем једна штампарска грешка унутар 401. стиха често је доводила редакторе и коментаторе до колебања, што се запажа и у коментарима који се морају консултовати приликом сваког новог тумачења Његошевог религиозно-филозофског спева.

У коментару Божидача Ковачевића образложено је да се 401. стих може протумачити на три начина: 1) „пошто си, о бесмртна

душо, видела сва Божја намерења”; 2) „пошто си, о бесмртна душо, видела све на што си се успут намерила”; 3) ако би се стих „прочи-тао без интерпункције оригинала” и ако би се избацио „знак чуђе-ња који свакако обележава вокатив”, онда би значење било следеће: „видевши све путеве којима пролази кроз бесмртност душа (ти сад тражиш узрок свога пада)”.⁸

Очигледно је Ковачевић у свом трећем тумачењу разумео при-дев *бесмртна* и заменицу *сва* као одредбе именице *намјерења*, што би значило да су *сва бесмртна намјерења* заправо путеви којима душа пролази кад, идући кроз небеса, трага за узроком свог пада. А такође се примећује да Ковачевић није размотрио могућност да је реч о анђеловим намерама да проведе песникову душу кроз небеса.

Вуко Павићевић је, након уводне напомене да појам *намје-рење* у Његошевим делима има значење *намера*, *замисао*, поставио питање „да ли је реч о анђеловим или душевним намерама” (изоста-вивши могућност да су то Божије намере, односно Божије замисли), а затим је истакао да првобитна редакција наведеног стиха „допу-шта само мишљење да је реч о анђеловим намерама, па би га тре-бало схватити овако: бесмртна душо, видела си све моје намере”, али да, „овако протумачен, стих не би био смисаоно повезан са следећим”, па би веза „била потпуна ако бисмо претпоставили да је реч о душевним намерама, које анђео прозире”, мада се у овом случају мора претпоставити „да је Његош стварно био написао ’видјех’ а не ’виде’”, па би стихови 401–402. имали значење „бе-смртна душо, ја (анђео) видех све твоје намере: ти тражиш узрок свога пада”.⁹

Али, наглашава Павићевић, „могла би се дати још једна, сме-лија претпоставка, наиме да реч ’бесмртна’ не значи душу већ бес-мртна бића, па бисмо онда имали ово значење: сва бесмртна бића (у која и ја, анђео, спадам) виде, прозиру твоје намере: ти тражиш узрок свога пада”, само се у том случају мора „узети да зарез испред и знак узвика иза речи ’бесмртна’ не означавају вокатив, што је код Његоша редовно, већ да служе за истицање да баш бесмртна бића прозиру душевине намере”.¹⁰

Укратко речено, Павићевић сâм одбацује своје прво тумачење, и то једино зато што сматра да оно није у сагласности са значењем наредног стиха, али очигледно је да Павићевић није до краја убе-ђен ни у своје друго тумачење, јер се ионако не може доказати да је у првом издању спева екавски облик другог лица јединине аориста

⁸ Петар Петровић Његош, *Луча микроkozма* [приредио Божидар Коваче-вић], Луча, Београд 1934, 25.

⁹ Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, *Луча микроkozма*, 354.

¹⁰ Исто, 354–355.

vide одштампан грешком уместо ијекавског облика првог лица јединице аориста *vidjex*; најзад, јасно је да Павићевић није сигуран ни у своје треће тумачење, пошто и сâм признаје како је „код Његоша редовно” да запета и узвичник у датом положају означавају вокативне облике. Занимљиво је, међутим, да се Павићевићев коментар објављује у издањима која доносе текст *Луче* у редакцији Николе Банашевића и Радосава Бошковића, који у 401. стиху изостављају запету испред и узвичник иза речи *бесмртна*, а таква је редакција у складу само са трећим Павићевићевим тумачењем, а у супротности и са првим и са другим.

Иако би се прво Павићевићево тумачење 401. стиха могло усагласити са значењем 402. стиха ако се претпостави супротан однос између двеју реченица – *бесмртна душо, видела си све што сам био намерио да ти покажем (све моје намере), али ти нарочито (искључиво) тражиш сазнање о узроку свој пада* – ипак би се оно морало узети са резервом из делимично истог разлога као и друго Павићевићево тумачење: нема доказа да је екавски аористни облик одштампан грешком уместо ијекавског облика. Али чак и са таквим недостатком, прво је тумачење прихватљивије од другог, за које се мора претпоставити и погрешан екавски облик и погрешно лице глаголског времена (а иначе је тешко доказати да су Милутиновићу, који је несумњиво надгледао штампање спева, могле да промакну две овако крупне грешке унутар једне речи).

Сасвим је разумљиво што је Павићевић колебљив док обрађује своје треће тумачење, али управо је такво тумачење заступао Слободан Томовић, који истиче да „без обзира на извјесну нејасноћу о чијим је намјерама ријеч, душе или анђела – хранитеља, или уопште намјерама нетјелесних бића”, значење стихова 401–402. је „вјероватно” ово: „сви бесмртни духови, међу којима и анђеоски – чувар, ’виде’, схватају и прозиру намјере душе, њену тежњу да сазна, установи узрок или разлог своме паду”.¹¹

Владан Недић се, међутим, уопште не колеба кад тврди да 401. стих *Луче* значи: „бесмртна душо, видела си све божје намере”¹² – што је идентично значењу које Божидар Ковачевић заступа у свом првом тумачењу, па је стога у Недићевој редакцији спева наведени стих одштампан у складу са таквим тумачењем, односно са запетом испред и узвичником иза вокативног облика (по узору на прво издање):

¹¹ Слободан Томовић, *Коментари*, 177.

¹² Петар Петровић Његош, *Пјесме, Луча микрокозма, Горски вијенац* (избор и предговор Војислав Ђурић, редакција Владан Недић), Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд 1964, 248.

Сва, бесмртна! виде намјерења,¹³

Потпуно другачије тумачење даје Радмило Маројевић, који употребљава велико почетно слово наводећи придевски облик у 401. стиху (*Бесмртна*), јер сматра да је то „singulare tantum masculinum у (посесивном) генитиву, облик неодређеног вида у супстантивној функцији у значењу ’бог, створитељ, творац, Свевишњи’”, док за облик *виде*, указујући на руски облик *видя*, тврди да је „по поријеклу номинатив једнине мушког рода радног партиципа садашњег времена у адвербијалној служби, који се облички поистовјетио са другим лицем једнине аориста”, на основу чега закључује да стихови 401–402. значе: „видећи све намјере Бесмртнога [= бога], тражиш узрок свога пада”, као и да се „са новом, аористном интерпретацијом” значење не мења битно: „све намјере Бесмртнога [= бога] вид(ј)е, [па зато] тражиш узрок свога пада”.¹⁴

Да би поткрепио своје тврдње, Маројевић истиче да је придев *бесмртан* / *бесмртни* на још једном месту у *Лучи* послужио „као један од божијих атрибута”, и то у стиху: „Што је јарост бесмртнога твораца”,¹⁵ као и да се множински придевски облик *бесмртни* у значењу *бесмртници* употребљава три пута у спеву:

ум га, опет, с бесмртнима равни!
непостижна стоји бесмртнима.
сјајно сунце међу бесмртнима!¹⁶

Међутим, уочава се да је придев *бесмртни* у значењу једног „од божијих атрибута” употребљен у *Лучи* као одредба именице *творца* (која несумњиво значи *Бој*), а није употребљен као поименичени придев у значењу *Бој*; сем тога, лако је запазити да се множински придевски облик *бесмртни* редовно користи као поименичени придев у значењу *бесмртна бића*, тако да ово и није аргумент којим би се Маројевићево тумачење могло доказати, јер у *Лучи* заправо не постоји пример употребе наведеног поименичног придева у једнини и са значењем које Маројевић заступа. Могло би се, ипак, помислити да анђеол каже песниковој души како она, видећи (док гледа и спознаје) *сва бесмртна намјерења*, тражи узрок свог пада, па би у том случају тумачење 401. стиха било, макар на

¹³ Исто, 78.

¹⁴ Радмило Маројевић, „Нека питања критике текста *Луче* микроkozма”, у књизи: Радмило Маројевић, *Српски језик данас*, ЗИПС – Српска радикална странка, Београд 2000, 368 (угласте заграде преузете из изворника).

¹⁵ Исто, 369.

¹⁶ Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, *Луча микроkozма*, 138, 159, 170.

семантичком плану, слично Маројевићевом, јер појам *сва бесмртна намјерења* означава Божије замисли, односно намере бесмртнога (Бога), па су зато и она сама по себи бесмртна – али ни тада придевски облик *бесмртна* не би могао да буде протумачен као генитив јединине поимениченог придева мушког рода, него као придев средњег рода у акузативу множине.

Кад се сагледају сва тумачења 401. стиха *Луче* која су заступљена у стручним коментарима, издваја се седам могућих значења:

1) *бесмртна душо, видела си сва Божија намјерења* (прво Ковачевићево тумачење, које заступа и Недић);

2) *бесмртна душо, видела си све моје (анђелове) намере* (прво Павићевићево тумачење);

3) *бесмртна душо, видела си све на њија си се усјуи намерила* (друго Ковачевићево тумачење);

4) *бесмртна душо, ја (анђео) видех све њвоје намере* (друго Павићевићево тумачење);

5) *видевци (човекова душо) све њује којима дуца (свакој човека) њролази кад иде кроз бесмртност* (треће Ковачевићево тумачење);

6) *сва бесмртна бића виде (њрозиру, схваијају) њвоје намере* (треће Павићевићево тумачење, које заступа и Томовић);

7) *видећи (човекова душо) сва намјерења Бесмртној* (Маројевићево тумачење).

Нема сумње да се анђео у 401. стиху обраћа човековој души све и кад се запета и узвичник из првог издања занемаре, односно кад се реч која стоји између њих не протумачи као вокатив, али пошто се не може доказати да су запета испред и узвичник иза речи *бесмртна* употребљени ради било каквог наглашавања номинативног, генитивног или акузативног облика, остаје једино да се закључи како наведени придевски облик јесте вокатив јединине поимениченог придева женског рода у значењу *бесмртна душо*, као и да је придевска заменица *сва* одредба именице *намјерења*, чиме се значење стиха своди на четири могућности у којима се вокатив *бесмртна (душо)* подразумева (прво Ковачевићево тумачење, које је уједно и Недићево, затим друго Ковачевићево, као и прво и друго Павићевићево тумачење).

Али мора се одбацити и Павићевићева претпоставка да је екавски облик другог лица јединине аориста *виде* омашком употребљен уместо ијекавског облика првог лица јединине аориста *виdjех*, јер се ни тако груба (двострука) грешка унутар једне речи не може доказати упркос томе што би имало смисла, с обзиром на значење наредног стиха, да на датом месту буде употребљено прво лице јединине аориста.

Јасно је да остају три тумачења (прво Ковачевићево, које је и Недићево, затим друго Ковачевићево, као и прво Павићевићево), али су и она у целини могућа само ако се прихвати мишљење да је уместо „виде” требало у првом издању *Луче* одштампати „видѣ”, па иако је лакше прихватити тврдњу да је једно слово погрешно одштампано него претпоставку да су два слова изостала и да је притом једно погрешно одштампано (под условом да је требало да стоји „видѣхъ”, што подразумева друго Павићевићево тумачење), мора се и даље трагати за значењем које не би изискивало непроверене претпоставке о штампарским грешкама у првом издању, тим пре што се чини (ово важи за целовити текст *Луче*) да је најлакше ако се необичан граматички или лексички облик прогласи штампарском или редакторском омашком (и то позивањем на чињеницу да Његош уопште није надгледао штампање *Луче*) не би ли нови приређивач оправдао уношење другачијег облика у односу на редакцију стиха у првом издању пева.

Ипак, постоји начин да се облик *виде* задржи као исправан и да се притом семантички и граматички усагласи са осталим речима у стиху, а такво се решење налази у једном од значења које је у целини морало да буде одбачено – конкретно, унутар тумачења Радмила Маројевића.

Маројевићева тврдња да је придевски облик *бесмртїна* употребљен у значењу посесивног генитива није прихваћена зато што интерпункција стиха изискује закључак да је у питању вокатив, али пошто се, с друге стране, Маројевићево запажање да облик *виде* јесте пореклом номинатив једнине мушког рода радног партиципа садашњег времена у адвербијалној служби (а не екавски облик аориста) може свести на значење глаголског прилога садашњег у савременом српском језику, овакво је тумачење једино које омогућује да се, с обзиром на текст 401. стиха у првом издању *Луче*, избегне било каква корекција, јер се у том случају стихови 401–402. тумаче на следећи начин: *бесмртїна душо, видећи (схватајући, сїознајући) сва намерења, тїи неїресїано (све време, док їледашїа намерења) їтражицї узрок свої їага*. Овим се два стиха свде на једну предикатску реченицу, јер једино глаголски облик *їтражицї* има функцију предиката, док *виде* има прилошку функцију (док је у свим осталим тумачењима, осим Маројевићевог, вршило функцију предиката, чиме су се две предикатске реченице подударале са самим стиховима).

Примећује се да је и овакво тумачење непотпуно, јер изостало је објашњење чија *намјерења* анђео помиње, па ако мисли на своја, то значи да се он сѧм малтене хвали како показује песниковој души све оно што је иначе намерио да јој покаже, а ако мисли на

Божије намере, то значи да нарочито истиче како су небеса плод Божије воље или, што је још вероватније, како је путовање песникове душе кроз небеса било плод Божије воље, али ако мисли на хтења песникове душе, то би могло да значи не само да душа управо остварује своје намере него и да их остварује уз анђелову помоћ, што је, у крајњој линији, плод Божије воље.

Стога, ако би се условно могла прихватити сва наведена значења, најлогичније је дати предност оном које само по себи обухвата и остала, а то је треће од наведених, на основу којег се тумачење стихова 401–402. у *Лучи микроkozма* своди на следеће:

бесмртна душо, видећи (гледајући, схватајући) све оно што си била намерила да спознаш (а успела си захваљујући Богу и мени), ти ипак све време нарочито (искључиво) желиш да сазнаш разлог свог давног пада са небеса на земљу.

Разуме се да овакво тумачење подразумева и адекватну интерпункцију унутар стиха, па иако би као образац могла послужити редакција Владана Недића, у којој стоји запета испред и узвичник иза вокативног облика (као што је, иначе, и у првом издању speва), ипак није погрешно ако се узвичник замени новом запетом, јер се придевски облик *бесмртна* лако препознаје као вокатив кад је од осталих реченичних чланова одвојен двома запетама (а притом се иза последње речи 401. стиха задржава запета из првог издања):

Сва, бесмртна, виде намјерења,
тражиш узрок твога паденија.

ДУШАН С. МИЛИЈИЋ
dushanmilijich@gmail.com